

ס פ ר

מנחת קנאות

אשר כתב

ר' יחיאל ב"ר שמואל איש פיסא

נגד אגרת התנצלותו

של

ר' ידעיה הפניני

הוצא לאור

מתוך כ"י מנשובה

אבי

דוד ב"ר יהודה קויפמאנן.

ברלין, תרנ"ח.

בדפוס של צבי הירש ב"ר יצחק איטצקאווסקי.

Minchath Kenaoth

von

Jechiel. b. Samuel aus Pisa
(1539).

Streitschrift

gegen Jedaja Penini's Vertheidigung der Philosophie,

mit Anmerkungen herausgegeben

und biographisch eingeleitet

von

Prof. Dr. David Kaufmann.

Berlin.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.

1898.

ר א ש י ת ד ב ר .

הבחן ובדק נגד נסתרות ספרותנו שמבראשית וסוקר במקרה אחת על האבדות שאבדנו מתגובות דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו יענה ויעיד כי כל הנשאר לנו לסלסה ספרי תורתם של דורות עולמים אינו כי אם כטסה מן הים לעומת הסון כל שכיות התמדה אשר הגו והורו בעלי התושיה בזמנים החולפים בעוד בחיים חיתם ויבין מה שאמרו חז"ל (מגילה י"ד ע"א): הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים. אבל אם הוסיפו ואמרו לנחמנו על אבדן ספרי קדשנו: אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה. איפא נמצא אנחנו תשובה נצחת ומספקת לפרש לנו את החוקים השוררים בעולם הספרות בשלמי המחזה הנפלא הזה שמעשה חקפו והגות רוחו של נבר מצוין ונודע בדורותיו נשכח כמת מלב ופעלו וסרי אצבעותיו של רעהו החלש והרפה ממנו יציץ ויפרח ויעמוד דור דורים. ואל נכהל ברוחנו לשפוט בחסוה כי מסאת הבחינה הזאת יצורף וילובן ערך הספרים וכי עמדם והשארם הוא העד והוא הדיין על מעשה ידיהם של הסופרים כי אין לך דבר שעומד בסני שר השכחה ורק סקרה הוא השולט על ילידי הרוח וקורותיהם ולא רק ספר תורה שבהיכל כי אם כל ספר וספר תלוי במול אם יעמוד או יחלוף אם יזכר או ישכח.

כי מה איפא אם לא מעשה המקרה הזה יפרש לנו את החזיון הזר והמתמיה שנדולי עמנו תסארתנו והדרנו נגד העמים צללו כעופרת בעסקי הנשיה עד אשר באו חכמי זמננו והקיצום מתרדמתם והעלו פניניהם והצילו את אוצרות חסדתם ממלחעות השכחה! מי מלל לספרותנו כי במאה הדי' לאלף הששי פרח על שרמות ארץ איטאליא איש רב פעלים ונבור חיל אשר לבו כלב האריה לעמוד לימין דתנו ולהרים את קרנה ולשית את כסאה מול כסא הפילוסופיא. העשוי לבלי חת לסאר ולרוסם ולעלה את דגל התורה והקבלה ולתת לה שכס אחר על אותה וצרתה אשר הסכן הסכינה מאז להכעיסה ולהרעימה. נבר חכם בעוז אשר עלה עיר גבורים היה החכמה אשר בשם מלכת כל החכמות תתימר ויורד עז מבטחה בהראותו כי עם כל התפארה והתהללה לא שנבה מאותה הבכירה אשר שם ה' צבאות יתנוסס על מצחה ובשם אלהינו תדגול. מי האמין לשמועתנו כי כמו שמונה דורות אחרי ר' ידעיה הפניגי עלה נצר מנוע תפארה בעיר פיסא בארץ מוסקאנה אשר שנס את מתניו ללחום מלחמת תנופה נגד דסרי הפילוסופיא האומרים כי רק בצלה תחיה האמונה וכי היא מגנה עליה בדליותיה ובסארתיה וכי רק זה אשרנו וחסדתנו בשבת האחיות האלה יחדיו באין מסריע, איש חסדות אשר ידיו רב לו בגנלה ובגסתר נס יחר אשר הגביה ועלה למעלה על סלם השלמות והעטיק לחקור עד היסוד בחכמת זמנו, אשר לא באין דעת

ובאפס מומה ינופף את ידו להרים גם תורתנו הקדושה כי אם מאשר הראה לדעת והבין ברוחו המלאה לה חכמה ובינה ומחקר כי אנו אין לנו אלא אבינו שבשמים ומפיהו אנו חיים ותורתו תמימה ואינה חסרה תבלין של הפילוסופיא ואין בה מגרעת אשר תקוה לאישותיחל לבני אדם! בדאי הוא ר' יחיאל בן ר' שמואל מפיסא שיוחק שמו הנשכה עד הנה על ספר תולדות ספרותנו למען יעמוד לזכרון עדי עד כי במקום אשר יזכרו גדולי איטאליא החכמים המפוארים המתנוססים באבני חן בימי תפארת אדם הנקרא Humanismus יזכר מעתה גם שמו אשר יתר שאת ויתר עו לו על רב בני גילו כי במקום אשר תמצא תורתו ויראתו שם תמצא גם את חכמתו הרבה מני ים וענותנותו ותם לבו ויותר שהיה אחד משועי עמו ואציליהם הן מפאת עשרו וכבוד גדולתו הן מפאת יחוסו וגאון הדור בית אבותיו עוד העמיק לדרת עד התהום בעמקי תורתנו ולהשלים את נפשו ורוחו ולשמוע בלמודים.

נער בן שלש שנים היה יחיאל אשר שמו בשם זקנו השוע הנודע לתפארת ר' יחיאל ור"ם מפיסא¹) בהלקח נורו מעל ראשו ה"ה אביו ר' שמואל בנו הצעיר של ר' יחיאל איזה שנים אחרי שנת ר"ץ. אבל אמו היקרה בנשים ושמה לוירא וזקנתו אם אמו ושמה שרה אשר ב' אחיה נודעים לנו א' היושב בארץ הצבי ואחר ושמו שבתאי רופא בארץ תוגרמה הן הנה אשר נהלוהו והדריכוהו אל מעינות התורה והחכמה ע"י מלמדים חכמים אשר תמיד היו מיושבי ביתן ומאוכלי שלחנן כי גם לבן של הנשים בבית משפחת פיסא היה רחב כפתחו של אולם וכל מחמדן ומשושן לראות בניהן כשתילים בגן ה' ששים ושמחים לעשות רצון קונם וחרדים על דברו. נחלה והון ירש מאבותיו אבל גם החשק בתורת ה' והצמא לשמות ממעינותיה כי זה חלק המשפחה היקרה הזאת בישראל אשר תורה וגדולה קננו בקרבה מקדם קדמתה ולא היה בית בארץ איטאליא אשר ברכת ה' חופפה עליו כעל בית ר' יחיאל ור"ם זקן בית פיסא רעו ומיודעו של דון יצחק אברבנאל אשר אליו הריץ אגרותיו דברי אהבה אחזה ורעות. בבית ננויהם של בני ר' יחיאל פיסא ה"ה בנו בכורו ר' יצחק ואחיו הקטן ממנו ר' שמואל היו צבורים ספרים נדפסים וכתבי יד לסגביר כי זה חפצם וישעם להביא ברכה אל בתיהם ולשמות במאור פני שכיות חסדה כאלה ועוד היום נמצא באוצרות די רוססי בבית עקר ספרי פארמא סי' 1296 חלק שלישי של סי' משנה תורה להרמב"ם כ"י מהודר על קלף²) אשר במקומות לא מעטים שמו של אבי ר' יחיאל הקטן תקוק עליהם וזה שמו כאשר הסכין לחתמו בעודו אביו בחיים: אני שמואל בכמהר"ר יחיאל ור"ם יזי"א מפיסא. ומב"י הזה נודע לנו כי גנוי אביו המת בדמי ימיו באו לאוצרות בנו ר' יחיאל או ר' יחיאל נסים כאשר בנו את שמו כי נמצא חתימת ידו עליו: אנכי יחיאל נסים יזי"א בן כמר שמואל מפיסא ע"ה. עוד היה בימי נעוריו ובבית אמו כאשר החל רוח ד' לפעמו כי עוד יש לפנינו עדות שלמה על תשוקת העלם להשתלם בלמודים ובחכמות כי כבר ברחם משחר מל ילדותו

¹) הרוצה לעמוד על פרטי דברי ימי המשפחה המצוינה הזאת בישראל אשר זה זה יולד בה חכמים וסגנים שתדלני הדור ופרנסיו בארץ איטאליא יקראם מעל ספר במאמרי אשר הוצאתי לאור במ"ע לחכמת ישראל אשר לאחינו בני ארץ צרפת הנקרא Revue des études juives כרך כ"ו צד 83 עד 110, 220 עד 239, כרך כ"ט צד 142 עד 147, כרך ל"א צד 62 עד 78, כרך ל"ב 180 עד 184 וכרך ל"ד צד 309 עד 311.

²) ע"י רעו"א כ"י 87 ח"ע 3.

העתיק ספרי הכמה בידו כמו ההעתיקה העברית של פירוש ן' רש"ד על הספר השלישי והרביעי של השמע הטבעי לארסמו אשר השלים להעתיקו ביום ב' י"ד טבת רס"ד (1. Jan. 1504) והכ"י הזה הנהו שמור בבית עקד ספרי הקיסר אשר בווינא³) הכירה. ועוד נשארו לנו מידו כתבי יד אחרים כמו ס' הזהר על ששה סדרים הנמצא באוצרות ספרי המלוכה בפרין סי' 783 אשר בסופו כתוב וחתום: השלמתי אני הצעיר באלפי יחיאל נסי' איש פיסא בן לא"א הצדיק כסיד שמואל נ"ע בעיר פיסא יום ו' ט"ו ימים לחדש כסליו שנת רס"ו (1. Dec. 1525) השבת והתהלה לאשר לו יאות כל מעשה ית'⁴). ויותר שכתב ספרים ועמל בידו עוד ציוה להעתיק כתבי יד מכתבי יד שונים ועוד נודעים לנו שמות מעתיקיו כמו ר' בנימן בן יעקב קאמונר סמנורשי ספרד אשר בפיס ומגוריו בפיסא אשר כתב לו בשנת רס"ד כ"י ההעתיקה העברית של פירוש ן' רש"ד הגדול על ד' ספרי מה שאחר הטבע לארסמו מעשה ידי ר' משה בן שלמה משלון הנשמר בבית עקד ספרי המלוכה במודינא⁵) סי' LXXV ור' רפאל שלמה בן יעקב כהן מפראטו אשר העתיק בערו הלוחות וסירותן הננוות בעת בבית גנז' Laurentiana אשר בפלארינץ כעדותו בסוף הספר⁶): אני הצעיר רפאל שלמה הכהן יצ"ו בכמ"ר יעקב הכהן זלה"ה ספראטו כתבתי הלוחות האלה עם פירושם לגבר הנעלה כמר יחיאל נסים יזי"א בן החסיד העניו כמה"ר שמואל זצ"ל מפיסא ה' יזכהו להגות בס' הוא וכל זרעו אחריו וחפץ ה' בידו יצליח אכ"ר וגם שם בעליו חקוק עליו: שלי יחיאל בן לכמ' שמואל מפיסא יצ"ו ה' יזכני להגות בו אני וזרעי וזרע זרעי אמן. ויהי כיד ה' הטובה עליו בן גדלו אוצרותיו ורבו ספריו ויהיו לו לחלקו ולחמדתו מכל עמלו אשר בהם רזו גם אחרים את צמאונם לתורה ולחכמה וכן יעיד ר' מרדכי בן יעקב רושילו שהוא ראה בבית גנזיו מהשר האלף מהו' יחיאל נסים מפיסא קונטרס ישן נושן בדברי קבלה המיוחס לר' חמאי⁷).

ויהי שם האיש הולך וגדל ויקח לו אשה מויניציא מבית המשפחה הנודעה בשם משולמים בת ר' אשר משלם ושמה דיאמנטי⁸) ויביאה האהלה שרה זקנתו ולוירא אמו ותעש גם היא כמתכנתן ותלך בדרך האמהות ותשא חן בעיני כל רואיה ויהי ביתם לשם ולתהלה בארץ אשר זכרו הטוב נודף למרחקים. בית הכנסת היתה לר' יחיאל בהיכלו אשר כלו אמר כבוד לבעלו ובתוכה היו קוראים בתורה מתוך ספר מעשה ידי אצבעותיו של ר' יחיאל אשר כתבו בידו לכבוד קונו⁹). כביתו של אברהם אבינו בן היה בית ר' יחיאל מפיסא אשר אליו נהרו מכל אפסי ארץ כי שעריו היו פתוחות לכל עובר אורח ועוד היום עינינו צופות את הבית המרויח והמהודר הזה

³) שם 91 הע' 4.

⁴) שם 92 הע' 1.

⁵) שם הע' 5. ועי' ס' הרב ש"ש על המעתיקים הנק' Die hebraeischen Uebersetzungen des Mittelalters 171 והלאה.

⁶) רעוויא כ"ו צד 92 הע' 2.

⁷) שם צד 92 הע' 3.

⁸) שם צד 88 הע' 1.

⁹) פרמי הדברים האלה נמצאים בסמורי קורותיו של דוד הראובני חנדמסים בסדר החכמים וקורות העתים חלק שני אשר יצא לאור ע"י הח' גייבויער בשם Mediaeval Jewish Chronicles צד 133 עד 223, עי' שם צד 166.

בעצם יסיו וכבודו כאלו כוין פתיחין ביה כי דוד הראובני חקקו וגם תארו לפנינו בתוך ספור זכרונותיו ולבו מלא רנשי תודה על כל נדויותיו בזכרו את כבוד טובו של ר' יחיאל וחסרם של כל בני ביתו אשר קרבוהו באהבה ובחבה יתרה ואלה איפא דבריו¹⁰) אשר יציירו לעינינו את דמות המשפחה הרמה והנשאה הזאת: „ונסעתי מסינא ביום השני והגעתי בפיסא בבית יחיאל וזכרוננו לאלף אלפי ברכות הוא ואמו וזקנתו מרת שרה ת'מ'א' כי הוא כמלאך אלהים חכם בתורה ובתלמוד ועניו וחסיד ובעל צדקה ונפשו דבקה בירושלים עיר הקדש וביתו פתוחה לכל עניי ישראל ולכל הבאים אל ביתו (אוכלי) אוכלים על שלחנו וצדקות יתן בכל יום לעניים והוא יתן בידו ואמו תתן בידה וגם הזקינה החשובה מרת שרה ת'מ'א' תתן בידה וראיתי בעיני את כל מעש[י]הם הטובים כי הם אנשי חסד ואמת וראיתי יותר במעשיהם יותר מכל מה שראיתי בגליל האיטליא ועמדתי בביתם שבעה חדשים אני ומשרתי. ויותר שנתמלא כל הבית הזה תורת חסד ויראת ה' עוד התנוסס והאיר מרות דעת ומוסר ומנימוס המדינה כאחר מהיכלי השרים אשר בזמנו וכדרך ארץ איטליא אשר מוסרה הטוב היה רוח כל הבריות נוחה הימנו ויהי בית ר' יחיאל כסמל בית שלם אשר ברכו ה' כי תורה ודרך ארץ יראת ה' ומוסר המדינה התלכדו בו ולא נתפרדו עד אשר נאמר עליו כי בו שכנה יפיסיתו של יפת באהלי שם. עם כל יראתם וחסידותם לא היה רוח עצבות שורה על ביתם כי אם רוח נילה חדוה וריצה והנשים המלומדות אשר לשון הקדש לא היה זרה מפיהן ידעו גם פרק בשיר והסכינו לנגן ולרקוד במחולות לשמחת מבקרי היכלן ויהי כאשר החלה רוח רעה לבעת את דוד הראובני הסירו מרת שרה ומרת לוירא בתה את ינונו בשירים ובזמרים וגם רקדו לפניו לעננו ולשמחו. וגם ר' יחיאל החסיד והעניו הראה את רוחב לבו והלך רוחו החפשי בהראותו לרוד את כל פלאי עיר פיסא וכל שביות חמדתה הבנינים הגדולים והארמונים היכלי הנוצרים המפוארים עם מנדליהם הנודעים עד קצוי ארץ וים רחוקים עם ציוריהם ופסיליהם מעשי חרושת אבן¹¹) כי עיניו היו סקוחות על כל מפעלי בני אדם וגם הסכין לשמות על מעשי חכמי לב אשר מלא אלהים את לבם רוח חכמה לחשוב מחשבות בציורים ובבנין ובחרושת אבן ובחרושת עץ ואם כי היה אדוק באמונתו ותורתו אומנותו גם היה מעורב עם הבריות עד אשר בקרו כל שרי פיסא¹²) בביתו לראות את האורח הזר הבא ממרחקים ולא מאס בתענוני עולם ויותר שהיה לו ארמון רחב ידיים בעיר עוד היו לו בי קייצא ופרדס נפלא קרוב לעיר על חוף הים¹³). ירחי ששון ושמחה כאלה אשר עברו חלפו לו בבית ר' יחיאל לא ראה דוד מימיו וקשה היתה לו פרידתו מהמשפחה המצוינה הזאת אשר בניה ובנותיה הודיעו לו חבה יתרה כזאת ולא שלחוהו מביתם עד כי אם ברכוהו ומהוגם שחדו בעדו ומרת שרה הזקינה נתנה לו חותם זהב ואמרה: תהי זה לעד ביני ובינך. ואלה איפא הדברים אשר יזכירנה בהם דוד בספרו: „וגם נתנה אלי ספר גדול מתהלים איוב משלי וחמש מגילות על קלף וכתבה היא בידיה בראש הספר והיא עצה למען

¹⁰ שם צד 163.¹¹ שם צד 166.¹² שם צד 164 שורה א'.¹³ שם צד 165 שורה י"ח והלאה.

אעשנה ואזכיר את מעשיה ואמרה אלי בכתב ההיא אשר כתבה אל תבעם ואל תבהל ייתנה אלי גם כן סדור מתפללות ואמרה אלי בזה תתפלל בו לאהבתי¹⁴).

אם לא אשנה ברואה היה אז קשר אמיץ ומסורת ברית בין בית ר' יחיאל פייסא וביתו של ר' דניאל פייסא בפלורנצא בן דודו ר' יצחק¹⁵). גם שם האדם המצוין הזה אשר התחשב בדורו בתור האדם המעלה כי הוא היה ראש שתרלני ארץ איטאליא רצוי לרוב אחיו וקרוב לחצר האפיפיור היה נשבח כמת מלב עד אשר הראינו לדעת בימינו כי כבר בשנת רפ"ד היה ר' דניאל פייסא מכובד בעיני האפיפיור קלעמענס השביעי והחשמנים עד אשר צוו עליו שיתקן תקנות חרשות אשר על פיהן יסודרו כל דברי קהלת רומא וכל פרטי התקנות האלה יעידו יגידו כלם פה אחד על רוחב לבו ועומק בינתו בדרכי החיים וצרכי הקהלות¹⁶). ויהי כאשר בא דוד הראובני בשנה הזאת לרומא ראה רק את ר' דניאל טוב וישר לגלות לו את כל מסתרי לבו ולהיות שהיו לגבר המצוין הזה מהלכים בחצר האפיפיור חשמניו ושריו השכיל לסנות דרכו של דוד ולהרים כל מבשול מלפניו עד אשר מצא אזנים קשובות וסתותות בהיכלי השרים ורק עתה נודע בשלמי היה לו כל הכבוד הזה כי ידו של דניאל מטיבו ואיש חסדו סבבה את פני כל הדבר הזה. ואהבתו של ר' דניאל סקלה לו את מסלחו גם בעזבו את העיר רומא ופתחה לו את דלתות ארמונו של ר' יחיאל איש פייסא. ורגשי תודה הנודעים מקרב איש ולב עמוק לא ספו מזכרוננו של דוד הראובני עד אשר קדש שתיים מחמשה הדגלים אשר היו אתו לזכרם של שני פרנסי הדור הגברים המצוינים אשר תמכו בידו וסמכוהו בימין צדקם וכן כתב בזכרונותיו¹⁷):

„ועשיתי אחד מהם בשם הנשיא כמ"ר ר' דניאל מפייסא אלופי יידי"א' והב' עשיתי בשם ר' יחיאל מפייסא יצ"ו אשר עמדתי בביתו ו' חרשים והוא אחיו השני לו". ואם כי לא חפצו כל אנשי משפחתו בדוד כי גיסו של ר' יחיאל ה"ה ר' ישמעאל מריאטי איש עתיר נכסין ובעל תורה אשר בביתו ישב ר' עמנואל בר' יצחק די לאטש ללמד לבני בניו תורה¹⁸) לא משך חוט של חסדו על דוד ואם גם הכניסוהו לביתו וקבלהו בסבר פנים יפות לא מצא חן ושכל טוב בעיניו עד אשר התחפש והתראה כמתנגד למחשבותיו ומומותיו של דוד וענהו על שאלתו: „מה תרצה ירושל[י]ם או תחשוץ לעמוד במקומך?“. אין לי חפץ בירושלים ואין לי לא רצון ולא חשק כי אם בסיינא. לא פנה ר' יחיאל לדעת גיסו כי אם התחרה להראות פנים שוחקות לדוד ולספחו אל ביתו ולכבדו בכל אותות אהבה שמחה וששון ויקר ומי יודע אם לא שמע קול התור בדברי שליח השבשים הזה ולא ראה אותות המשיח בהנלות נגלות לפניו מארץ מרחקים מחזה נפלא אשר לא פלל לראותו בעיניו כאלו עיר וקריש נחת מן שמיא אשר התענה בביתו שש פעמים ו' ימים ולילות לחם לא אכל ומים לא שתה עד אשר התפלאו עליו כל רואיו. וכאשר בא עתו לעזוב את ביתו וללכת אל מחוז חפצו לארץ סארטונאל לא נח ולא שקט ר' יחיאל עד אשר שלח את ר' שלמה רסאל

¹⁴ צד 166 למטה.

¹⁵ שם צד 166 שורה 17.

¹⁶ ע"י רעוויא כרך כ"ט צד 148 עד 146.

¹⁷ צד 212 שורה ד' ומלת את שני מצויה בפי כותבי איטאליא בסובן בן דוד או דודת

ע"י צונץ בקובץ מאמרי הנקרא Gesammelte Schriften ח"ג צד 157 הע' 2.

¹⁸ ע"י רעוויא כ"ט צד 91 הע' 1.

הכהן בכמ"ר אברהם הכהן מפראמו¹⁹) אתו כי הוא היה יושב על שלחנו ולמד בביתו את בת אחי זקנתו היושב בירושלים ושמה דבורה והנערה טובת שכל ודוד הראובני יהללה בספורו באמרו²⁰): "היא חכמה ומשכלת והיא קוראה בעשרים וארבע ומתפללת ויש לה מוסר ויש לה מלמד שמו שלמה כהן והוא מעט חרש ובה[ו]ר וחכם גדול והוקנה היא מלמדת אותה במוסר ובכל חכמה ובתרבות טובי".

בדרך זקנו וכל בני משפחתו היה מסחרו של ר' יחיאל ג"כ חנות שלחני²¹) ולרגל משאו ומתנו הלך לפעמים לפלורנצא אשר שם בית ר' דניאל בן דודו ר' יצחק אבל נפשו חשקה בתורה וכל ישעו וכל חפצו היה להשתקע בחכמות ולהשתלם בלמודים וטובה היתה לו תורת אלקינו מאלפי זהב ובסף ובצדק נוכל לאמר עליו שלא כמאמרם ז"ל: הרבה מעות היה לו אבל גם שלחני לרצותם כי הוא הנה כל היום בתורה ובמפרשיה ובפרט בדברי הרמב"ן אשר קרוב היה לו בפיו ובלבבו בש"ס ובפוסקים בגנלה ובנסתר ובצל החכמה בצל הבסף אהב להתחקות על שרשי הדת ולחקור בסודותיה. ולעדות נאמנה כי גם בהתהלכו היתה התורה נר לרגלו ואור לגתיבתו נציג הנה מה שספר לנו באחת מתשובותיו אשר נשארה לנו לסלמה כי השביל למצוא סיוע לדברי רש"י והרמב"ן בענין ערך שקל הקדש בהיותו לרגל מסחרו בפלורנצא ואלה איפא דבריו: "וזהו שהועיל הרמב"ן ז"ל בסוף ס"י התורה שראו בעכו השקל ומחצית השקל ושקלו אותו בשלחנות ומצאוהו חצי אונק' וכתב שנסתייעו בזה דברי רש"י ז"ל סיוע גדול וגם אני שקלתי אונ' [בפיורנצה שנת רפ"ז כי נשלח אלי מירושלים תותב"א ושקלתי אותו ומצאתיהו חצי אונק' מכסף צרוף ומזוקק נמצא שכל דינר לפי רש"י ז"ל שוה מ"ז סולדי [= solidi] וד' פעמים מ"ז הם ס' שהם שווי חצי אונק' כסף צרוף וכל דינר יש בו ה' גרות או מעות נמצא שהנרה שוה ג' סולדי והוא שווי א' אספירו [= aspero] חוגרמי ועשרי" מעות הם עשרה איסמריניש [= esterlinos] שזכר הרמב"ן ז"ל שהם י' משבעות משישה סולדי הא' שהם ערך חצי אונק' מכסף נקי וצרוף והוא שקל של תורה"²²).

וכאשר היו חכמים וכן שלמים מאוכלי שלחנו ומיושבי ביתו כן התארח ר' יחיאל לחברה גם עם גדולי דורו ושגה באהבתם. ועוד נשארה לנו לפלמה שאלה אחת אשר ערך אליו ר' משה בן הגאון ר' אברהם הכהן אשר ישב על מדין בעיר בולוניה ואשר הוציא לאור את ספר החסידים דפוס ראשון ועל פי הדברים האלה נודע לנו כי מודע ורע היה ר' יחיאל לגור החכמים ופאר הרבנים הזה ולבנו. ולהיות שלא נרפסו עדנה דברי שאלה הזאת הגנוזים בכ"י תשובות רבני איטאליא אשר רשם הרב המנוח ר' מרדכי מורטארא במ"ע Mosé כרך ו' צד 52 והכ"י היא כעת חתום באוצרותי אציגם נא הנה כדמותם וכצלמם:

רבא דעמיה מרניניתא דלית בה שימי סרנא ורבנא שלומך ישגה לעד א'.
ילמדינו רבינו דין הוצאת שבת אם ראובן ושמעון שדרים בעיר שכולה נזים ואין באותו עיר שום יהודי אחר אלא הם וראובן ושמעון דרים יחד בבית א' ויש להם

¹⁹) ע"י בספור דוד הראובני צד 216 ואולי היה שם אביו יעקב אברהם.

²⁰) צד 167.

²¹) צד 166 שורה 10: והיה עם ר' יחיאל מפיסא בח[ו]ר שבו עמנאל וחיה

עומד עמו בחנות.

²²) ע"י רעוויא כ"ז צד 96 הע' 4 ודברי הח' צונץ בספרו Zur Geschichte צד 556.

ערוב כוין זכרת כרי לטלטל ברשותם היינו מרשות היחיד לרשות היחיד יראה נא מכ"ת אם יכולים הם לטלטל ולהוציא מרשותם לרשות הרבים היינו בכל העיר בסיבת כי עירבו יחד וגמצא כי הם כאיש א' וראובן ושמעון הנז' נותנים טעם לדבריהם כי יכולים הם לטלטל בסיבת העירוב ואותו טעם אינו נכון בעיני לפי מה ששמעתי כי פעם אחת (ארע) [אירע] פועל כזה בספורינציא בזמן שבעלי חנות היו דרים יחד בבית א' ואז אני שמעתי מפי המרומם כמהר"ר יחיאל נסים יצ"ו מפיס"א כי כמ' יעקב כהן יצ"ו מפראש"ו היה דר בבית הריאשי והוציא מרשותם לרשות הרבים ביום שבת קדש ובמיר יעקב כהן הנז' נתן טעם למעשה שעשה שהיו דרים בבית א' (וזה היא) ועירוב אחר להם והם כאיש א' וזה היא הסברא שנותנים ראובן ושמעון הנז' גם אני זוכר כי בא כמהר"ר יחיאל הנז' ומספר כל הפאורע אל מכ"ת ומעלתך אמר כי האיסור היה ברור בשמש כי אין להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים ובפרט כשאין אכילתם על שלחן א' יחד שהוא אסור ועתה אדוני ומורי נל עיני ואכילה נפלאות מתורתך כי מתוקה היא מרבש ונופת צופים וזו תאותי כל הימים לשמוע דבר[י] הנעימים לכן איא ועטרת ראשי תחיש נא תשובתך הרמתה ובה ישמח לבי. והשאלה נכתבה ונחתמה ליל ג' ז' אדר שנת רס"ה.

ובפרט התקשר ר' יחיאל בעבודות אהבה ורעות עם ר' יוחנן כמהר"ר יוסף טריויש נין ונכד לגאונני עולם שלשלת היוחסין נצר מגזע תהלה יליד משפחת טריויש⁽²³⁾ אשר שמות עיקוריה וגדוליה יתחקו לשם ולתפארת על ספר תולדות עמנו ומסורותיו. נבר מצוין אשר ידיו רב לו בתורה ובחכמות היה בעל קמחא דאבישונא פירוש רחב ועמוק על כל מחזור בני רומא שנדפס בבולוניה שנת ש'—ש"א ור' יחיאל לא שכח את ברית אהבתו אשר כרתו שניהם בשבת ר' יוחנן בבית ר' ישמעאל מריאשי בעיר סייגא ללמד את בני בניו וזכר עת דורים בהתעלסו אתו באהבים ובהשתעשעו ברב לקחו ובמתק צוף מברכותיו וגם גמר בלבו להעלות את שמו הטוב על ראש ספרו אם יחוננהו עושהו לראות פדי לעמלו בקודש ולהקדיש לזכרו מפרי אצבעותיו ומבכורי תנובותיו כי נפשו קשורה בנפשו. ויהי כאשר נמר ביום ר"ח ניסן בשנת רצ"ט את ספרו מנחת קנאות הביאו לתשורה לאוהבו הנצמד בקירות לבו ושלחו לסביונימה אשר שם היה מושב רעהו לעת כזאת למען ישים עיניו עליו ויששש בינו ובין איש ריבו ה"ה ר' ידעיה הפניני אשר אגרת התנצלותו הכין מטרה לחציו ואם כי אהבה מסותרת אהב את ר' ידעיה לא ירא ולא חת להוכיחו בתוכחת מגילה כי אהבת תורתנו יקרה לו מכל אהבת אנשים ועל כן קרא לספרו מנחת קנאות כי קנא לה צבאות ללחום מלחמת תנופה נגד האומרים כי תורתנו הקדושה צריכה לעזרתה של הסילומפ"א פן יכשל עוזר וגפיל עוזר ואל תהיה דת אלהים חיים לעומת חכמת בני חלוקה כשסחה לפני גברתה. ואם כי לא רצה ר' יוחנן לחרוץ משפט ולנוזר אומר עם מי הצדק כי שניהם בעיניו ישרים ונכוחים ואלה ואלה דברי אלהים חיים בצדק השתומם על רוחב בינתו וצדקתו של המחבר אשר יקרא לפניו אברך אב בחכמה ורך בשנים ושר וגדול בישראל יכנהו וכל העומד על ספרו של ר' יחיאל יתן אמן

⁽²³⁾ עיי' דברי הח' המנוח ר' נחום ברילל בספרו השנתי הנק' Jahrbücher für
jüdische Geschichte und Literatur ח"א 108 ס' 21.

למשפטו של ר' יוחנן ולמהלל שירו של ר' שלמה רפאל הבהן מפראטו אשר שב לבית סאהבו אחרי אשר עזב את דוד הראובני.

ניצוצה של נשמת ר' יהודה הלוי נר' משה בן נחמן מזהיר ומבריק ברוחו של ר' יחיאל איש פיסא כי כחכמים האבירים האלה אשר ידם רב להם בכל החכמות אבל רק בתורת ה' חפצם וקבלת חז"ל מעוזם וחשקם כן הלך נפשו של הנבר המצוין הזה אשר בית פיסא הרתהו וילדתהו הוא היה גבר חכם בעו אשר חכמת ארצו לא שנבה ממנו ולשון רומא אשר בה כתבו פילוסופי איטאליא וגם לשון כותבי מדינתו ומשורריה לא היו מוזרות לו כאשר השביל בכתב ידו לכתוב אגרת בלשון לעז למלך פורטוגאל לטובת דוד הראובני אשר שלחו ביד גלח אחר אנוס²⁴) והנה בספרי החכמות אשר כתבו ראשי פילוסופי איטאליא כמו החכם הנודע אגוסטינו די סיסא הנקרא בשם ניוס [= Nifus] והוא נקב וירד עד התהום בספרי ארסטו ומפרשי ספריו הערבים כמו אלפראבי ון' רשר אשר כולם היו פתוחים לפניו וצבורים באוצרותיו ועוד יותר העסיק לחקור בספרי חכמינו עד אשר במעט היו שגורים על ציצית לשונו דברי יהודה הלוי, ר' משה בן מיימון, ר' יוסף אלבו, ר' חסדאי קרקש ור' לוי בן גרשון ובפרט השתעשעה וגם התעננה נפשו בצוף דבש מפרשי התורה כהרמב"ן והריקאנטי אשר בסודותם דבקה נפשו וגם ספרים אשר עדנה לא זכינו לאורם כי עודם גנוזים בכ"י לפניו היו גלויים וידועים כי בית גנוז היה מלא על כל נדותיו ספרים נרפסים ונכתבים אשר צבר כעמיר גורנה כי לא הם על מיטב כספו למלא את אוצרותיו ספוני טמוני החכמות באשר למד ושמע מאבותיו אשר כל ישעם וחפצם היה לאסוף ספרים ולעטר את ביתם בתנובות שדמות החכמות. וידיעתו הרבה והרחבה הזאת היא סמכתהו להראות בכל פנה ופנה מיסודות התורה אשר בקשי ר' ידעיה הפניני לתקוע יתדותן על ראיות הפילוסופיא כי על משענת קנה רצוץ בטח וכי כל עמלה של חכמת בני אדם יעלה בתהו כי ראשיה מתנודדים ונעשו אנודות אנודות ומה שזה בונה זה סותר ומה שהאחד יקרב האחר ירחק וירחק וצא יאמר לו עד שיתהפך הסלע אשר נשען בו ר' ידעיה לסלע המחלקות. ביד חזקה ובזרוע נמויה כאחר חכמינו הנרולים אשר צמחו על שדי תרומות ארץ ספרד שבר ר' יחיאל עול הפילוסופיא ונתק מוסרותיה מעל זרועות האמונה בת אלהים החפשית אשר היו אסורות מעת אשר החלה הסכולשטיקא לבנות את טירותיה על צחיח סלע הפילוסופיא ויפלו היתרים מעל ידיה כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש בכחו של ר' יחיאל אשר הבין והראה כי הדת והדעת האמונה והחכמה אינן צרות אשה לאחותה כי השמים שמים לה' ושם מחוז חפצה של הדת אשר תנביה עוף ותעלה אבר בבטחה אמונה אומן אשר אין בה אכזב כי מקורה ומוצאה בה' והארץ נתן לבני אדם אשר חכמתם חסוט ותמער כמעשה בני חלוף. ואל נתן ר' יחיאל לפני כוזה בינה ומואם במחקר הלא הוא בספרו יודיענו כי הרבה הגה הרבה עמל בחכמות וכל מאמצי הפילוסופים לא זרו לרוחו ולא עלה על לבו לחשבם לשיחה בטלה או לדחותם באמה ובזרוע ורק זאת מנמתו לבדה להושיב ב' כסאות אחד לדת ואחד לחכמה ולא תהיה מלכות האחת נונעת אפילו כמלא נימא במלכות חברתה. החכמות לא תהיינה לרקחות ולטבחות לאמונה

והאמונה לא תהיה נברת אשר תורש על ידי שפחותיה כי מוצאיהן ומובאיהן שונות זו מזו ולא ממקור אחד יצאו.

מי יודע מדוע השכין ר' יחיאל את ספרו בתוך אהלו ולא נתנו לרסוס לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל? מקורות חייו לא נודע לנו רק מעט מוער ומי יניד לנו אם לא שוטנים ומפריעים עמדו לנגדו לכלאו מבצע את מנמתו או אם מידו היתה המניעה הזאת להיות שאהב להחבא בין הכלים ולברוח מן הכבוד כי רבים מבני גיליו הלכו בדרך הזאת ויראו לנפשם להוציא לאור בחייהם את סרי מחשבותיהם והגות רוחם וכל ייגעם וחפצם להניח את הברכה אשר ברכם ה' לבניהם אחריהם או לדור אחרון כי יבא למען יקימו שמם על נחלתם ויגלו את מצפוניהם ויסוצו מעינותיהם תוצה. כי רק בזה יבואר ויפורש לנו מדוע אינו נסדך חזונו של ר' יחיאל על סני חוצות ספרותנו ואיכבה יוכל ונעשה כי חכם כביר ונודע אשר כבדוהו וסארוהו שרי התורה בארצו לא בא בחייו בקהל מחברי חבורים וכותבי ספרים. אין זאת כי אם ענוה יתרה אשור נכיו בו על כל מדותיו התרוכזות אשר עמדו את ראשו כור זהב מהור.

החיים השלויים והשקטים בשבתו בצל החכמה ובצל הכסף לא ארכו תמיד וגם עליו עברה כוס וגם הוא שתה מיד ה' את קבעת כוס התרעלה אשר שתו מצו יהודי איטאליא כי גם הוא ראה את שבט עברת ה' בהלקח מחמד עיניהם מנגד עיניהם וכואבי ערבות באו השודדים מטעם האסיסור וחשמניו אל בתי היהודים לנוול את סגולות חמדתם ולשרוף ספרי התלמוד בחוצות הערים אשר ישבו בהן. בכסא ראש שנת שי"ד החלה הגזרה לנגוף בבתייהם וכצרת ממארת כן ששתה בכל הארץ מסביב עד אשר לא נמצא חלק מחלקי הש"ס. בכל גלילות איטאליא וכל העם בוכים על אבדן כלי מחמד ומשמש ועל השרפה אשר שרף ה'. והנה בתשובה הנזכרת הנשארה לנו מידי ר' יחיאל אשר חתם את שמו עליה²⁵): והנראה לע"ד כתבתי... נאם הצעיר שבישראל יחיאל נסים בכמהיר שמואל ולהיה בכמהיר יחיאל ורם מסיסא ראש חדש תמוז שי"ו לפ"ק יש לנו עוד עדות ברורה כי גם לו צר בצרת אחיו וכי גם לאהלו קרב המשחית לנגוף ואלה איסא דבריו אשר ישפך בהם את שיחו ומרת רוחו: "ואביא ראיות מדברי הפוסקי" ז"ל הואיל ובעונותינו אולו מים מני ים ונהרי התלמוד חרבו ויבשו בגלילות האלו ולא נוכל להביא ראיו מדברי התלמוד בלשונו סמך כי אם על פי הפוסקי" ז"ל אשר סימיהם אנו שותי היה רבינו משה וסמ"נ וגדולי האחרונים הראש ובנו רבינו יעקב ז"ל.

מני תשובותיו שנשארו לנו לסלטה מהמון התשובות אשר בלי תפונה כתב²⁶) גם הוא כאשר נדעו מאחיו השני הגאון המסורס בימיו ר' אברהם מסיסא בן דודו ר' יצחק²⁷) אשר ישב בבולוניה נראה ונבין כי עם כל ענותו ואף שלא נטל את השם ולא נהג נשיאותו ברמה שמו הטוב היה נודף למרחקים עד אשר בקשו תורה מסיו וגם שאלו ממנו את הדרך אשר ילכו בו כשואל את אלהים וכי לבו כלב האריה גם בדברי דת ודין ומורא לא עלה על ראשו ולא אמר קדוש לכל אשר יאמר העם אשר בקרבו יושב: קדוש כאשר יעידו מליו: ואין זה מנהג שראוי ללכת אחריו

²⁵) רעויה כ"ו צד 95 הע' 1.

²⁶) שם.

²⁷) ע"י רעויה ל"ב צד 180 עד 184.

אלא מנהג של שמות שאין להשען עליו כמו שיש מנהגי אחרי' בגליל איטאליא
הן בענייני התפלות והברכות ושאר דברי' נגד פסקי רז"ל ואי אישר חילי אבטלינהו
ואין ראוי א"כ להתפלא אם נתפשט זה המנהג נ"כ בענין כתובת אשה שאינה תובעת
אותה בב"ד".

אם כי היה כאומן בלא כלים בימי העמל והמתלאה אשר נבעו בהם כל מצמוני
בתי ישראל בארץ איטאליא לחמום ולחתוף את מחמד נפשם ולהעלות ספרי התלמוד
על המוקד בראש כל חוצות, בכל זאת היתה תורתו אומנתו ויריעתו רחבה עד אשר
השכיל בשנת שי"ט לכתוב על ספר בט"ז סרקים דיני הלואה ומשכון אשר סי' יקבנו
בשם: חיי עולם וגם החבור הזה לא ראה אור הדפוס לא בימיו ולא אחרי מותו כי
אם עודנו בכתובים באיזה בתי עקד הספרים⁽²⁸⁾ ומצפה לגאולה.

ורק פעם אחת עוד נשמע את שמעו הטוב בטרם ילך ואיננו וגם הפעם נודע
לנו גדולתו ונראה לדעת כי הוא היה ראש עדת פיסא וגם ישיב על מדין בתוכה וכי
יותר שהיה מטיבה ואיש חסדה של קהלתו אשר יושביה היו עניים בעדותו של דוד
הראובני עוד הורה דעת את העם והוא היה המוציא והמביא אותם שלא יהיו כצאן
אשר אין להם רועה. ויהי בשנת שכ"ה כאשר נרעשה ארץ איטאליא לקול הריב
אשר התנלע בין הרופא ר' יוסף כהן תמרי איש ויניציא⁽²⁹⁾ וחתנו שמואל בכמוהר"ר
משה מפירושא תושב טוסקאנה יליד פיסא על דבר הגט אשר גרש בו החתן את
ארוסתו מרת' תמר ונמצא בו פסול כי היה אנוס בנתינתו בהחלק קהל המורים לשתי
מחנות עמד גם ר' יחיאל להרים את קולו ולתמוך בימין המורדף תושב קהלתו ובחדש
אדר שנת שכ"ה העיד בחתימת ידו על הנביית עדות אשר נבה בסני בית דינו — ועוד
היום נרע שמות הדיינים כי גם הוא יחתם את שמו בתאר דייך והם ר' יחיאל נסים
ור' רפאל יוי"א בן לא"א שבתי אלחנן יוי"א מריאני [צ"ל מריאטי] דייך ור' יהודה
בר' רפאל זל"ה דאריכתינו(?) תושב פיסא והם נזכרים ונחתמים תחת גביית העדות
שנמצא בתשובתו המבי"ט ח"ב סי' קל"ט — שהבחור שמואל היה מוכן ומוזמן להיות
ציית דינא ולבא אל מקום ממרצע והוא בולוניא ולדון עם חותנו אורות הנדוניא וכל
תביעותיו וכי הוא לא פקר כלל ועקר בשליח אשר שלח חסיו אחרי' וכי רק השליח
„גרם לנפשו את כל הרעה אשר מצאתה[ו] וכי לא רצה לקבל תשובותיו ולא שמע
לעצת חכמים שהיו מיעצים אותו על הטוב והישר" וזה שמו אשר יקרא לו לר' יחיאל
ר' שמואל וינמירוצו בספרו הנקרא: באור זה יצא ראשונה אשר השלים בו כל הדברים
הנשמשים מספור מעשה הגט המעושה הזה הנדפס בויניציא ע"י חמיו: איש
האלדים נורא כסהר"ר יחיאל נסים יצ"ו מפיסה ושם יביא איזה דברים
מעדותו של ר' יחיאל בדמותם וצלמותם ויאמר: וזה לשון הנורא כסהר"ר יחיאל.
עדות ר' יחיאל היה גרפם בעצמו בראשונה על לוח מיוחד בקובץ המודעות אשר
הוצעו מר' שמואל וינמירוצו לפני שני גאוני מנשובה ה"ה ר' משה פריבינצאלו ור'

⁽²⁸⁾ שם כ"ו 96 הע' 2 ע"י ברשימת כ"י De Rossi סי' 1267 וכפי עדותו בא הב"י
הזה שיצא מתחת ידיו של המחבר ממש מעובדו של הרב ר' נתנאל פירבוס בשנת ת"ך לידו
ר' מיכאל אלישע מדינא וע"י מה שכתבתי על הרב המצוין הזה בס"ע רעוויא ל"ה צד
256 והלאה.

⁽²⁹⁾ על אחיו ר' שבתאי ועל בן אחיו ר' משה ע"י באבני זכרונם בס' כנסת ישראל
ח"ג 581 והלאה.

פנחס אלייא מילי זהקוביץ הזה נזכר בכמה מקומות במעשה המריבה והקטטות האלה בשם הר המודעית אבל ברב ימים הבאים הכל נשכח ונאבד והדפים המיוחדים האלה כלו וגם אפסו בעלה גרף ואין רשומם נבר אלא בספרי: אלה הדברים ובאור זה יצא ראשונה שנרפסו במגטובה הראשון בלי הודעת הזמן והשני בימי נחמו שנת שכ"ז לפ"ק ע"י הסופר כמר מאיר יצ"ו ב"ר אפרים ז"ל מפאדובה אשר הדפיס גם שניהם⁹⁰) וגם המה יחריו כמעט כלו מן השוק ולא נמצאו כי אם אחד בעיר ושנים במשפחה.

וע"ם עדותו של ס' אלה הדברים נודע לנו ג"כ כי בן יולד לר' יחיאל מפיסא אשר עלה לגדולה בחייו ותהי המשרה על שכמו כי גם הוא ישב על מדין וגם שמו יראה ויזכר על מי המריבה האלה כי הוא הסכים לפסק במהר"ר יצחק יהושע בכמ"ר עמנואל זלה"ה מלאטש הנודע היושב בצישינ"א היא Cesena אשר עמד לימין שני רבני מגטובה נגד ששת הרבנים האשכנזים תושבי מגטובה אשר נזרו עליהם שיבטלו תוך שלשה ימים כל מה שכתבו נגד הנט שנחן הבחור שמואל המכונה וינסורוצו בויניציא ח' תשרי שכ"ו ואלה דברי ההסכמה כאשר נקראה מעל ס' אלה הדברים: "הסכמת במהר"ר שמואל מפיסא יצ"ו לדברי הגאון מלאטש יצ"ו הנו': :לאו לביש מדא אנא ומי הוא זה יבא אחרי הגאון הג"ל למלאכת דבריו כי אינם צריכים חזוק. מכל מקום לעניות דעתי ג"כ נראה שהגאון פרוכניצאלו וחברו לא הוציאו לעז על נט מכח ראיות הג"ל, והדבר מפורסם מלשון מהר"ק. שמואל הקטן שבתלמידים בכמ"ה יחיאל נסים מפיסא יצ"ו וגם ע"ד החזרה הג"ל כרלע"ל.

מיתר דברי ימי חיי ר' יחיאל לא נודע מאומה וגם לא נוכל להנביל את מדת ימיו אשר מנו לו ולהודיע את מקום תחנונו אשר בו לקברות הובל. ורק מדברי ר' עזריה מן האדומים בספרו מאור עינים⁸¹) יתמלט אלינו כידוד אש להאיר לנו את השכת האפלה הלוטה על זמן קצו של ר' יחיאל מפיסא כי להיות שנודענו מפיו שהוא קנה מעובון הנבר המצוין הזה ספרים יקרי הערך וביניהם כ"י ישן נושן ובו העתקה משונה מהעתקת פי הרמב"ם לפרק חלק נצדק בשפטנו שר' יחיאל מת קודם שנת של"ב. ואם כי לא הגיע לגבורות אל השבעים הגה הוא בא כי הוא נולד אחרי מות זקנו ר' יחיאל ורם בשנת ר"ן ובשנת תס"ד כבר נמצא את חתימת ידו על ההעתקה אשר כוננו אצבעותיו ועל כן נאמר כי שנת לירדתו קרובה יותר לשנת ר"ן מאל שנת ר"ס כי ילד קטן לא יעתיק העתקות ספרי חכמה וגם לא יחתום את ידו עליהן ואולי לא נחסיא את מסרת האמת בחשבנו שבשנת רנ"ג נולד ר' יחיאל ולהיות שנראה עוד בחיים חייתו בשנת שכ"ו נאמר בצדק שהגיע אל גבול מדת החיים הקצוב לבני חלוף ועוד הוסיף עליו בהלו גר' ה' וחסדו על ראשו.

שביות חמדתו ואוצרות בית נגזיו ספריו הנדפסים וכתבי יד אשר אסף על יד וקבצם בעמיר גורנה נחלקו ונסזרו וכמעט היה זכרו למאכולת הנשיה לולא נשאר ס' מנחת קנאות מעשה ידיו להתפאר בראש קובץ כ"י בבית עקד ספרי קהלת מגטובה ס' LXXVIII הוא הכ"י אשר מתוכו הוציא לאור ידיד נפשי ר' שלמה זלמן חיים האלברשטאם נ"י את ס' הזכרון אשר כתב הריטב"א להציל את הרמב"ם נגד השנותיו

⁹⁰) ע"י צונץ Zur Geschichte צד 286 ודברי חח' ברילל בספרו השנתי ח"א 111 הע' 122.

⁸¹) ע"י צונץ בכרם חסד כרך ח' צד 155 וע"י מאור עינים תוצאת קאססעל צד 98.

של הרמב"ן בפירושו על התורה בסוף חרושי הריטב"א על נדה (ווינא תרכ"ח). ולולי ד' שהיה לנו אשר הציל את בית נכאתה של קהלת מנפובה משלהבת התבערה אשר יצאתה בשנת תרכ"א וכבר החלה לאכול בקצה עד שנשתחו איזה ספרים מהמים אשר היו עליהם להצילם מן הדליקה כי אז אבד גם הספר הזה עמוד התוך אשר כל כבוד שמו וזכרו של ר' יחיאל נשען עליו. ולהיות שיראתי מהשנות מקרה כזה ומקורות הספרים המתרגשות לבא לעולם חמלתי על כתב יד הזה ואמרתי לאשר בחשך הגלה ולאשר בבית כלאים החבא עד הנה צא והגשא ביקרך ולא נסוותי אזור מפני המכשולים אשר נראו על דרכי ולרנל מלאכתי הלא גם דבר משפט הרצאת ספר עתיק יומין רק על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום ואני אין לפני אלא כ"י אחד יחיד בעולם אשר לא ינקה מחרולי המעיות. בכל זאת אמרתי: יהי מה טוב להציל נפש תמה וחסידה בישראל וזכר עניו וצדיק אשר איש אלהים קרא לו בחייו מלהחיל עד בוש ולהענן ולצמות עד אשר יעמוד לנו רוח והצלה לאיזה מקומות נשתתים ודלים ממקום אחר כ"י שני אשר לא שמענו את שמעו ולא הכרנו את רשומו עם כל מאמצי כחם של בעלי הרשומות אשר כבר חפשו חפשו מועסש בכל התורים ובכל המדקים וכגו בשמות את כל שרידי דורות עולמים שאריות הפלטה הנמצאה עוד היום במצפונים אשר כבר נחפשו וגם נבעו. והיה כאשר ישמח לב הקורא לקול ענות נבורה אשר ישמע מכל עברי המסר החדש הזה אשר לא קיינו לאורו ישמח לבי גם אני והיה זה שכרי.

בודאפעסט יום ב' כ"ג סיון תרנ"ח לס"ק.

דוד ב"ר יהודה קויפמאנן.